

Л.К.Греч
**ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНОГО ОБЛИЧЧЯ МІСТА
СТАНІСЛАВА ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ
СПОРУД КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Револьюційні події 1848 р. в Австро-Угорщині призвели до надання Галичині у 1867 р. внутрішньої автономії у межах імперії. З цього часу відбувається поступовий підйом економіки, розбудова промислового виробництва та будівельної індустрії. Станіслав стає повітовим містом Східної Галичини, офіційна назва якої – Королівство Галіції і Лодомерії з Великим Краківським князівством.

З 1866 р. місто є станцією австрійської залізниці, розвиток капіталізму впливає на його урбанізацію, сприяє поширенню освіти, культури, збільшення кількості мешканців, спричинює розвиток житлового будівництва. У 1898-1904 р., дещо на віддалі від центру, в східній частині було збудовано залізничний вокзал за проектом архітектора Бронлера. Протягом 1890-1908 р. між вокзалом і центром зводилися кам'яниці й адміністративні будинки залізниці. З'явилися нові бруковані вулиці, що з'єднували місто з вокзалом.

Наприкінці ХІХ ст. Станіслав починає виконувати функції торгово-фінансового центру, значної ваги набувають кредитно-банкової спілки. Ще у 1860-х роках була створена міська каса ощадності. У місті працювали агенції різних страхових компаній. У 90-х роках ХІХ ст. налічувалося 14 банків, переважно філії Австро-Угорського народного банку, Віденських, Празьких, Львівських банків, які фінансували станіславських підприємців, торговців і магістрат.

Але на початку ХХ ст. Станіслав і надалі залишався провінційним містом, до якого досягнення архітектурного розвитку європейських столиць доходили в основному за посередництвом Відня і Львова. На матеріалі архітектурного фонду міста спробуємо проаналізувати стильову своєрідність окремих споруд центральної частини, показати їх історичне місце у європейському архітектурному процесі.

У другій половині ХІХ ст. в архітектурі Станіслава на зміну класицизму прийшла еkleктика, яка найбільше відповідала потребам і смакам свого часу. Наприкінці століття у задудові міста з'являються тенденції неоренесансу, необароко й неоготики. Класицистичні, еkleктичні й романтичні тенденції архітектури Станіслава доповнюють функціонально-конструктивні особливості раціоналізму кінця ХІХ ст.

В архітектурі 1860-1900 рр. бачимо запозичення декору багатьох епох і національних стилів. Ордер не є конструктивним елементом і головним акцентом фасаду. Головна вісь переважно відсутня, але композиція фасадів залишається симетричною, завжди фронтальною, розрахованою на статичне сприйняття з однієї оптимальної оглядової точки. На перший план виходять ритмічність та рівнозначність акцентів, рівномірність покриття поверхні фасадів декоративними деталями.

Так, фасади двоповерхових будинків №8 і №6 на вулиці гетьмана Мазепа відповідають загальнокомпозиційним прийомам еkleктичної стилізації другої половини XIX ст. Зберігається характерне співвідношення величини 1:1 у висоті поверхів, розмірах вікон; малорельєфне профілювання облямувачів вікон і дверей; ренесансно-класицистична традиція непарної кількості віконних прорізів і присутності головної осі фасаду, слабо акцентованої центральним входом. На фронтонах над вікнами другого поверху будинку №8 – мотиви рокайлю, між кожною парою вікон – орнаментальні вставки в площині стіни з мотивами букетів. Горішній поверх декорований люкарнами. В орнаментиці будинку №6 використані барельєфні зображення дітей в рослинних гірляндах. Над віконними карнізами – дрібномасштабні скульптури дітей біля вази. Розміри деталей пропорційні віконним прорізам, а не будинку в цілому.

Наприкінці XIX ст. архітектурні форми еkleктики набувають більшої пишноти, пластичності. На зміну плоским фасадам з єдиним ритмічним рядом віконних прорізів, гострій рівномірній ритміці, дрібному, суховатому малорельєфному профілюванню приходить своєрідна “бароковість” форм, високий рельєф, змінюється трактування поверхні фасаду. З’являється багато масивних деталей – куполів, веж, еркерів. У 1890-х роках у Станіславі стають популярними одноповерхові кам’яниці, стилізовані в дусі середньовічних палаців.

Пишну еkleктику репрезентує найбільший тоді в місті будинок магістрату (сучасна Медична академія), збудований у 1894 р. архітектором Баудішем [6, с. 10]. Серед інших значних споруд кінця XIX ст. у стилі еkleктики – будинки краківського архітектора Кароля Заремби. Серед найвідоміших його стилізацій – будинок польського культурно-спортивного товариства “Сокіл”, споруджений у 1895 р. на площі Міцкевича [5, с.60], а також “вілли в липках” (вул. Шевченка 100, 102), збудовані у 1896 р. Еkleктичні за своїми характеристиками Польський професійний театр ім. С.Монюшка (1891 р., інженер Ю.Лапіцький), Повітова рада на площі Міцкевича, 4 (1896 р.,

архітектор В.Кудельський), міщанське казино на вулиці Незалежності, 12 (1896 р., архітектори Т.Вісньовський, К.Регер) [3, с.31, с.68; 2, с.4].

В пошуках нової сучасної архітектурної форми у західноєвропейській архітектурі розвивається інший напрямок – раціоналістичний. Зростає роль нових будівельних матеріалів, але у нас вони ще протягом тривалого часу розглядаються як допоміжні й ховаються під кам'яними оболонками. Раціоналісти, як представники свого часу, не змогли повністю відмовитися від стильового формоутворення попередніх епох. Традиційні прийоми розміщення цегляної орнаментатії, симетрично-осьова композиція, фронтальність, використання кольору як засобу виявлення окремого мотиву – риси, притаманні еклектиці. Одночасно орієнтація раціоналізму на цільність композиції, а не на виразність окремої деталі, використання фактурно-кольорових контрастів як художньо-виразного засобу, який виключає застосування декору як елемента стилеутворення, – це об'єктивне заперечення еклектики, яке лягло в основу пошуків стилю модерн.

У 1884 р. за проектом краківського архітектора М.Кнауза був споруджений будинок ощадкаси (вул. Гетьмана Мазепи, 14) [5, с.26; 4, с.84]. Архітектурно-планувальне вирішення будинку в цілому відповідає відомому на той час в Європі стилю “бельгійських ділових будинків”. Споруда поєднує риси еклектики, раціоналізму, а після реконструкції набула рис модерну. Організуючим началом просторової композиції є сходові клітка з якої можна спостерігати внутрішній зальний простір. Такі будинки фактично не мають стін, за винятком зовнішніх. Опори каркаса не порушують єдності простору залу. В будинку ощадкаси архітектор долає замкненість окремих приміщень, що є однією з основних планувальних характеристик торговельно-банківських споруд. Сецесійне забарвлення з'явилося після реконструкції 1910 р. найбільше – у металопластичі. Сходові балюстрада й металеві двері головного входу виконувались у ковальській майстерні Петра Ярошевича.

Під технічним керівництвом інженера Яна Калліка у 1900-1901 рр. споруджується банк “Господарство краю” з житловою частиною (вул. Незалежності). Це еклектична споруда, збагачена сецесійним головним входом, текучими мотивами балконних ґраток і сходової балюстради. З небагатьох вітражів, що збереглися в цьому будинку, один із найкращих знаходиться за входом.

У 1895 р. на вулиці Гіллера відкривається нова 5-класна жіноча школа (тепер школа № 8 на вулиці Гординського). Тогочасна преса

сповіщає, що споруда ця “відповідає найвищим вимогам” першорядних міст. Цегляна кладка, фактурно-кольорові контрасти, рельєфність, невеликі розміри деталей, фронтальність, симетричність – ці риси свідчать, що будівля школи – представник раціоналістичного напрямку в архітектурі. Вдивляючись у цей незвичний для нашого міста будинок, згадуємо риси середньовіччя, італійського Ренесансу, північного Відродження. Вузкий фронт забудови, високий трикутний фронтон з виступами – це готичні прийоми, які органічно увійшли в архітектуру північного Відродження. Горизонтальний поділ поверхів плоскими тягами, симетрія композиції, чіткий метричний порядок у розміщенні віконних прорізів, півциркульні завершення вікон, півциркульні декоровані аттики над вікнами третього поверху, слабке профілювання фасаду нагадують нам палаццо раннього італійського Відродження. Зберігається рівність пропорційних відношень, характерна в цілому для архітектури XIX ст. Поєднання теракотової, брунатової, чорної й світло-зеленої цегли, її різнофактурність, рельєфна кладка горизонтальних тяг і карниза, кольорові акценти віконних облямуваль – все це загалом створює враження неповторності, загадковості й таємничості.

Риси сецесії у міському будівництві з'являються на початку XX ст. й залишаються домінуючими до 1914 р. Будівництво повністю припиняється в період першої світової війни й відроджується у 20-х роках у формах конструктивізму. Розвиток сецесійної архітектури у Станіславі поділяють на три періоди:

- 1) близько 1897-1903 рр. – ранній, протомодерн;
- 2) 1904-1908 рр. – зрілий, період розквіту станіславської сецесії;
- 3) близько 1909-1913 рр. – пізній модерн, в надрах якого з'явилися ознаки розпаду сецесійних основ [1, с.18].

Станіславська сецесія становить стильову єдність, незважаючи на те, що не має яскравого народного забарвлення, за винятком небагатьох прикладів українського модерну та використання гуцульських традицій в дерев'яних оздобленнях та дахових конструкціях. Говорячи про сецесію, перш за все треба згадати, що головним галицьким осередком її розповсюдження та пошуку регіонального варіанта українського національного стилю початку XX ст. була проектно-виробнича фірма Івана Левинського. А засновниками першої в Галичині архітектурно-будівельної фірми, яка виконувала залізобетонні роботи, були Альфред Захарієвич та Юзеф Сосновський. У Львові й Станіславі працювали архітектори-новатори Олександр Лушпинський, Тадеуш Обмінський,

Владислав Садловський (автор перебудови залізничного вокзалу 1906-1908 рр.). Найбільша будівельна фірма у Станіславі "Serafini" у своєму складі мала декілька відділів: архітектурне бюро, будівельні підприємства, фабрики цементових, бетонних і залізобетонних виробів. Розповсюджували стиль сецесії у Станіславі архітектори Кароль Захаріяевич, Густав Вейцман, Ян Томаш Кудельський; інженери Ян Шопек, Ян Каллік та ін.

Елементи модерну проникають у Станіславську архітектуру з кінця 90-х років XIX ст. Але загалом сецесія запізнилась на 5-6 років, порівняно з бельгійською архітектурою. Основна тема раннього модерну – житлові будинки садибного типу. Ще сильні традиції еклектизму, залишилися прямокутні плани, прості, нерозгалужені коридорчики, анфіладна будова внутрішнього простору. Але вже відкинута осі симетрії, фасад будинку має різноманітні виступи, вхідні ганки, бічні ризаліти тощо. Ці зміни бачимо у будинку на вулиці Матейки, 20 (близько 1905 р.); Тарнавського, 19 (близько 1905 р.); Маланюка, 11 та ін. Ознаки зрілого модерну в тенденції до більшої свободи в оперуванні архітектурними формами, в урізноманітненні об'ємно-планової структури, у фактурних експериментах. Зміцнюється прагнення до надання сецесії місцевого забарвлення (будинки на вулиці Тарнавського, 21; Шевченка, 48, 50, 98; Хоткевича, 37 та ін.).

Паралельно відбуваються зміни у проектуванні прибуткових будинків. Об'ємно-просторові схеми стають більш гнучкими й вільними, збільшується масштаб самих будинків, зростає кількість поверхів, збільшується висота поверху. Внутрішня конструктивна сітка простежується на фасаді у вигляді балкового перекриття, урізноманітнюється пластика стін, збільшується ефект стрімких тяг, що в цілому підкреслює вертикальність (вул. Грушевського, 9 (1902 рік); вул. Шевченка, 69 (1905 рік); вул. Шопена, 6, 7, 8, тощо). Будівлі 1912-1914 рр. є поєднанням раціональної регулярності з м'якою лінією. Архітектура стає більш статичною й консервативною (вул. Пушкіна, 28 (1912 рік); Січових Стрільців, 15 (1911-1912) тощо).

Крім житлового фонду, в період панування сенесії місто збагатилося багатьма стильовими громадськими спорудами – адміністративними, сакральними, культурно-науковими, будинками товариств, клубами, представництвами й фірмами, готелями, торговельно-фінансовими закладами.

Незважаючи на змінність, поліваріантність архітектурних форм конкретного періоду, зроблено спробу визначення відносно усталених

художніх ознак – композиційних, пластичних, колористичних, ритмічних та ін., за допомогою яких можна з'ясувати стилістику окремих споруд міста Івано-Франківська та їх місце у світовому архітектурному процесі.

1. Васідлова Ж. Сецесія в архітектурі Станіславова. – Люблін, 1996. – 78с.
2. Головатий М. Будували повітову раду // Західний кур'єр. – 1996. – №5.
3. Konkurs na projekt Kasy na mieszczańskiedo w Stanislawowi // Czasopismo techniczne – Krakow. – 1893. – №3; №6. – S.67-69.
4. Konkurs na Budynek kasy Oszczednosci w Stanislawowi // Czasopisto tecniczne. - Krakow. – 1882. – №7. – S. 83-84.
5. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська. – Львів: Світло і тінь, 1994. – 89 с.
6. Co to jest smak w budownictwie // Przemystowiec 1904-1905 nr 34.

Larysa Grach

THE APPEARANCE OF SPECIFIC FEATURES IN STANISLAV ARCHITECTURE AND
STYLISTIC CHARACTERISTICS OF INDIVIDUAL BUILDINGS ERECTED
IN THE LATE 19 TH – EARLY 20 TH CENTURIES

Describing the stylistic peculiarities of a number of buildings in Ivano-Frankivsk (before 1963 – Stanislav), the author establishes the city's architectural features of the late 19 th – early 20 th centuries. The study of the city's architectural patterns is conducted in the context of global trends dominating this art-form in the given period.